

НАУКА І СУЧАСНІСТЬ

Богдан Сюта

ПОДВИЖНИЦЬКА ПРАЦЯ НА НИВІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Прізвище цієї людини відоме, мабуть, усім шанувальникам української культури, мистецтва по обидва боки Атлантики вже тривалий час. Відоме й шановане. Всюди, де можна було чути передачі Українського радіо, де люди знають і читають українську газету, люблять добру книжку. На слово Михайла Головащенко чекають ще й тому, що за ним завжди стоїть якесь унікальне явище української культури, славне ім'я, незаслужено (а чи й силувано) призабута подія, книга, біографія.

Моє знайомство із науковим доробком Михайла Головащенко почалося дуже несподівано. Навчаючись в музичному училищі, я мав нагоду брати уроки постановки голосу в блискучій вокалістці, колишньої учениці М. Микиші Марії Коробань. Працювала вона за методом Олександра Мишуги, у якого свого часу навчався й Михайло Микиша. Ясна річ, від "мистецької внучки" славетного тенора ім'я того я чув щоуроку. Вимовлялося воно щоразу з таким пієтетом і пошануванням, що мимоволі виникало бажання довідатися якомога більше про цю непересічну Людину. І ось, щойно через кілька місяців, мені пощастило дістати від знайомих об'ємний томик спогадів та матеріалів про Олександра Мишугу... Книжка, яка на той час тільки-но побачила світ, але вже встигла надійно зникнути із полиць книгарень, була дбайливо обгорнута поверх суперобкладинки у шкільну "поліетиленку". Та її "зачитаний" вигляд промовисто свідчив про те, що побувала вона вже не в одних руках. Це була чи не перша серйозна книга, яку я прочитав усю – з коментарями, покажчиками та примітками включно. Деякі матеріали одразу ж перечитував вдруге – поки книга ще була у мене. І тоді ж зацікавився, хто автор цього своєрідного ковтока свіжого повітря посеред мрячної "маланчуківської" задухи. На другій сторінці скромно значилося: "Упорядкування та підготовка текстів, вступна стаття та примітки Михайла Головащенко".

За цією стандартною фразою – п'ятнадцять насичених працею років життя. "Підготовка текстів" розшифровується, як багаторічні розшуки авторів цих "текстів", листовне чи особисте зав'язування контактів, поїздки (власним коштом!) до їх осель і багатогодинні бесіди, аби із десятків сторінок записаного "виловити" одну-дві – спогадів. Робота над книгою – це багатогодинна копітка праця у книгозбірнях та архівах, звірка дат, назв, прізвищ, ідентифікація автографів, закордонні пошуки та поїздки. Це формування наукового апарату книги – приміток, коментарів, покажчиків. І – оббивання порогів у кабінетах чиновників різних рівнів, аби отри-

мати зелене світло на видання книги про “буржуазного націоналіста”, перед яким схилив голову весь світ.

Книга про О. Мишугу виявилась майже вдвічі “пухкішою” за невеличкий ошатний томик львівського видання спогадів про співака, що вийшов 1938 року завдяки зусиллям д-ра Луки Мишуги (редактора славної американської “Свободи”, племінника Олександра) та д-ра Івана Німчука. Тут до відомих вже читачеві першого видання спогадів про митця та людину (на жаль, спомини С. Смаль-Стоцького, К. Левицького, М. Лозинського, І. Німчука та А. Лотоцького довелося вилучити з цілком зрозумілих причин) додалися ще понад три десятки свідчень людей, що у свій час знали чи чули великого співака. Також – цілий розділ писань сучасників (під назвою “Листочки до вінка”), що мали щастя зіткнутися з творчістю генія *bel canto*. А попри те – величезний масив матеріалів про мистецтво майстра, його життя та громадянську позицію, документів та статей про нього. А також – прекрасна добірка листів до О. Мишуги та від нього й розшукані М. Головащенко музичні композиції маестро Олександра.

Перед читачем постає рельєфно й різнобічно змальована видатна особистість великого співака, педагога, культурного діяча, громадянина, українця. А за дрібними рядками книжкового друку проглядаємо фактичного автора цієї титанічної роботи – Михайла Івановича Головащенко.

Часом можна почути, що з роками робота починає “засмоктувати” людину. На Заході вже навіть вигадали відповідний термін для окреслення людей, для яких поза працею нічого не існує, – роботоголіки. Та для українців життя поза працею просто не існує. Саме завдяки працелюбності українська нація вистояла, переболівши усі лихоліття, вижила й утверджується, розбудовуючи вимріяну віками власну державу.

...Для хлопця із простої селянської сім’ї на Харківщині уже тоді у далекі 1930-ті, після пережитих жахів лютого голокосту 1932–33 років стало зрозумілим, що своє життя покладе на вітвар свого народу, його відродження “в народів вільних колі”. А паралельно життєвим шляхом ішла відданість музиці, залюбленість у спів. Пройшовши усю війну, він, демобілізувавшись 1947-го, повертається з Німеччини в Україну, щоб вчитися вокалу. І хоч сталося не так, як гадалося, цей рік у творчій біографії Михайла Головащенко виявився таки етапним. Саме тоді розпочалася понад сорокалітня кар’єра дослідника української музичної культури, першим значним здобутком якого стала книга про безсмертного О. Мишугу. І було б дивним, коли б ми не отримали чогось небуденного, унікального. Адже це результат титанічної пошукової роботи в музеях, архівах, театрах, державних та приватних колекціях багатьох країн світу. Часом не вистачало дня – тоді його продовжувала ніч. Працелюбності й невтомності дослідника можна позаздрити. Та й результати говорять самі за себе: 5 книг – “Олександр Мишуга”, “Соломія Крушельницька”, “Модест Менцинський”, “Михайло Роменський”, літературний запис “Практичних основ вокального мистецтва” М. Микиші, буклет “Український хор ім. Г. Верьовки”, сотні статей, три цикли радіопередач “Золоті голоси України”, “Співочі голоси України”, “Корифеї української опери” – 46 повернутих українській культурі імен світової слави. А ще – видані в Україні стараннями Михайла Головащенко книги “Мазепа” Альфреда Єнсена, “Історія української держави ХХ ст.” І. Нагаєвського, “Спогади”, “З піснею через світ” та “Слово про українську пісню і музику” Олександра Кошиця, “Нариси до історії української церковної музики” П. Маценка, “Кобза і кобзарі” В. Ємця. А зараз готується до випуску іще одна книга – “Мазепа” Богдана Кентшинського (переклад із шведської).

Та все ж у творчому доробку Михайла Івановича помітно виділяються своєрідні три кити – три книги, присвячені українцям – зіркам світової

оперної сцени. Це “Олександр Мишуга”, “Соломія Крушельницька”, “Модест Менцинський”.

До 1972 року був підготований до друку двотомник “Соломія Крушельницька” і переданий – як і книга про О. Мишугу – до видавництва “Музична Україна”. Під час роботи над цим дослідженням Михайло Головащенко зібрав понад 130 спогадів, близько півтораєста фотографій, сотні рецензій, 24 грамзаписи. Двотомник обіцяв стати гідним наступником книги про О. Мишугу. Тим більше, що допомагали автору в роботі десятки людей із майже усіх країн, де побувала геніальна співачка – від Рима до Буенос-Айреса. Видання ґрунтовної книги, сформованої на тих самих засадах, що й “Олександр Мишуга”, могло стати чудовим пам’ятником до сторіччя від дня народження великої артистки, фото якої і нині висить у будинку-музеї Джакомо Пуччіні на чільному місці – над письмовим столом композитора. Та провидіння вирішило інакше. Книга знайшла свого “читача” значно раніше, ніж цього можна було сподіватися. Ним стала дружина колишнього помічника В. Щербицького В. Врублевська. Вона, “забувши” поспитати дозволу у автора, як уміла, скористалася отриманим із видавництва рукописом і видала у 1978–79 роках пересичений помилками і неточностями роман “Соломія Крушельницька”. І лише після того, як новоявлена майстриня біографічного жанру задовольнила своє самолюбство, видавництво “Музична Україна” наслідило видрукувати книги Михайла Головащенко (1-й том у 1978 році, 2-й – у 1979-му). До першого тому увійшли спогади про нашу славну землячку. Підбірка ця вражає своєю повнотою і... географією. Тут і писання наших краян з України та інших держав Європи, і чужинців з Італії, Німеччини, США, Аргентини... Зворушливо читаються рядки захоплених висловлювань про “примадонну з Мілану”, що належать не лише артистам, яким пощастило співати з великою Саломеєю, чи слухачам, але й блискучим диригентам, музичним критикам, а чи композиторам, чії опери видатна співачка зробила безсмертними: Ріхарду Штраусу та Джакомо Пуччіні. Зараз загальновідомою є історія про жахливе фіаско прем’єри першої редакції “Мадам Баттерфляй” і щасливе відродження чудової опери. Відродження, яке відбулося завдяки “українському метеликові” – Соломії Крушельницькій. І мало хто згадує, що про цей факт почали широко говорити якраз завдяки книзі Михайла Головащенко.

У другому томі видрукувано величезну підбірку матеріалів, що стосуються мистецької кар’єри великої співачки. Детально висвітлені практично всі етапи формування оперної примадонни світової величини. Тут подаються відгуки та статті, які дають уяву про тріумфальні виступи Соломії Крушельницької на сценах оперних театрів Львова й Варшави, Парижа й Петербурга, Італії та Чилі, Португалії та Аргентини, про численні концертні турне співачки. Знайшли належне місце і статті, опубліковані вже після смерті великої артистки, і підбірка документів, що стосуються її життя після 1939 року, і чудове зібрання епістолярної спадщини самої С. Крушельницької та різних осіб – переважно видатних діячів світової культури та мистецтва, – які проливають додаткове світло на творчу біографію співачки. Особливої уваги заслуговує розділ “Фонографічна спадщина Соломії Крушельницької”, де скрупульозно зібрані та описані усі відомі на сьогодні фонографічні записи її співочого мистецтва.

Здається, що видання такої монументальної праці повинно було принести її автору хоча б мінімальне офіційне визнання на терені тодішнього СРСР. Та могильна тиша численних комісій по присвоєнню звань і премій була єдиною реакцією на вихід цієї книги (звання “Заслуженого діяча мистецтв України” Михайлові Головащенко присвоїли аж 1994 року – до сімдесятиріччя від дня народження...).

Але навіть таке надто вже прохолодне ставлення з боку урядових кіл не могло згасити творчої іскри ентузіаста. Він – відомий уже в світах авторитет серед дослідників оперного мистецтва останнього сторіччя – і далі наполегливо працює.

Наступний том із серії про безсмертні голоси України побачив світ 1995 року. “Модест Менцинський: Спогади. Матеріали. Листування” – така назва цієї майже 500-сторінкової книги, що була плодом наполегливої багатолітньої праці. Ім’я одного із велетнів світової оперної сцени початку століття Модеста Менцинського, як і імена його сучасників О. Мишуги та С. Крушельницької, увійшло до культурної скарбниці кількох народів. Та, як вважав сам співак, всюди підкреслюючи це, і як постає перед нами з книги його образ, був він передусім українським митцем. І – хоч і без українського паспорта в кишені – українським Громадянином. Не випадково він, чи не єдиний з українських співаків такого високого рівня, здійснив ще у 1910 році (!) у Берліні запис Національного гімну. Народні ж пісні та солоспіви українських композиторів виконував протягом усього життя. Незадовго до смерті організував на шведському радіо концерт із творів М. Лисенка. А останнім твором, публічно виконаним співаком, була, за свідченням дружини Менцинського Клері – українська народна пісня. Рядок за рядком постає перед читачем книги постать блискучого співака, неординарної особистості. Маючи унікальний героїчний тенор широкого діапазону, Модест Менцинський прославився передусім виконанням вагнерівських ролей, які співав легко й невимушено, незважаючи на труднощі вокального стилю композитора. Та з не меншим успіхом виступав і в операх італійських та французьких. А що неодмінно відзначала критика в оперних ролях М. Менцинського – це неповторно вишукану, стримано благородну, глибоко переконливу манеру сценічної гри, що вигідно вирізняла його серед плеяди найвизначніших оперних тенорів Європи того часу. Серед спогадів, листів та матеріалів багато походять від знайомих львів’ян, які змальовують образ славетного в майбутньому співака ще із часів його навчання у галицькій столиці. Ще навчаючись у Дрогобицькій та Самбірській гімназіях, юнак вражав усіх широтою своїх зацікавлень, ерудицією. Був активним учасником усіх учнівських аматорських гуртків та хорів, записував у довколишніх селах зразки фольклору. Згодом, вже студіюючи на теології у Львові, продовжував цікавитися рідною культурою і передусім музикою, співав у хорах, керував ними. Долаючи численні труднощі, молодий і настирливий студент Духовної семінарії починає брати уроки вокалу у знаменитого вчителя О. Мишуги та С. Крушельницької В. Висоцького. І – нечувана річ – професор консерваторії погодився давати уроки небагатому студентові безкоштовно! Наполегливість Модеста в опануванні фаху співака вражає. Він, незважаючи на думку родичів та оточення, залишає навчання в семінарії і їде на студії до Німеччини. І хоч як несолодко жилося там небагатому студентові з Галичини, він не відступає від раз і назавжди прийнятого рішення. Та усі матеріальні труднощі якось раптом – але й не без допомоги професора Ю. Штокгаузена і нових німецьких приятелів (а на них співакові таки щастило!) – залишаються позаду. Дебютував-

Михайло Головащенко.
Фото. 1975.

ши на великій сцені 1901-го, він у січні 1903-го року виступає на сцені Львівської опери уже знаменитим. Іще два сезони потребував молодий тенор, аби покласти собі до ніг усю театральну еліту Європи. Надто ж після унікального виступу на сцені Королівської опери Швеції, що ним порятував прем'єру "Лоенгріна", партію якого відспівав буквально "з коліс", подолавши за півтори доби пів-Європи.

До кінця своїх днів тішився Модест Менцинський славою одного з найвидатніших тенорів Європи. Та в обох містах свого постійного замешкання – Кальні й Стокгольмі – постійно сумував за рідною Україною, відчував тугу за галицькою землею. Як тільки випадала найменша нагода, приїздив на рідні терени – чи то з концертною групою, чи театральним ангажементом, а чи приватно. Постійно допомагав українським установам та організаціям в Галичині. Прагнув співати на першій українській державній оперній сцені у Харкові. За часів завірюхи світової війни спеціально добився дозволу і поїхав до табору військовополонених у Вещляр, аби виступити з концертом перед братами-наддніпрянцями... Усю свою музичну бібліотеку незадовго до смерті заповів передати до бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові.

Читаючи книгу, відкриваєш для себе нові, невідомі факти, ще раз переживаєш успіх тріумфальних виступів Модеста Менцинського у Швеції й Німеччині, Польщі й Великій Британії. Тут подано ряд газетних та архівних матеріалів, що стосуються життя та діяльності співака, долі його фонографічної спадщини (статті М. Головащенко та Р. Савицького), архіву. Зібрано по крупинках унікальні спогади людей, що знали Модеста Омеляновича особисто, а чи були слухачами на його концертах.

Як і в попередніх книгах, величезний масив "Матеріалів" займає вибране листування Модеста Менцинського із видатними діячами музичного мистецтва та української культури (які також були добрими приятелями артиста): Філаретом Колесою, Соломією Крушельницькою, Миколою Лисенком, Михайлом Паращуком та ін. Особливий інтерес викликають також додатки, що вміщують фрагменти епістолярії близьких до співака осіб, або ж його знайомих і у яких йдеться про нього. Також – обширний розділ приміток, якому передує невелика передмова автора й упорядника.

І просто дивно, як на цих двох сторіночках в скупих рядках майже газетного лаконічного викладу Михайло Головащенко зумів вмістити гігантську епопею багатолітньої праці над книгою про М. Менцинського. Праці титанічної, копіткої, яка таки увінчалася успіхом: ось вона, виношувана роками, вилеліяна, мов улюблене дитя, книга. Книга, що, за словом професора М. Загайкевич, "гідно представляє особистість Модеста Менцинського – відданого сина України, великого Артиста й Людини".

Завдяки зусиллям Михайла Головащенко та матеріальній допомозі родини М. Менцинського книга побачила світ, потрапила на полиці книгарень та бібліотек. Завершився іще один творчий цикл біографії автора – Михайла Головащенко. Та покликаний на працю дослідник навіть не мріє про відпочинок: на його письмовому столі лежить вже майже викінчена нова книга-монографія про славетного нашого диригента та музично-громадського діяча Олександра Кошиця. Триває від років розпочата робота над книгою про трагічну долю наших великих Музик – батька і сина Микиш. Нині у Михайла Головащенко за плечима три чверті віку. Здавалося б пора окинути поглядом все зроблене за минулі десятиліття, задоволено усміхнутися і з приємністю поміняти жорсткий робочий стілець на вигідний м'який фотель для відпочинку. Та хто вирішить, що саме так зробить цей чоловік, погано його знає. Він і далі постійно в роботі, в русі, у творчому запалі. Як і раніше – робота й удень, і вночі: хронічно бракує часу для того, щоб встигнути реалізувати задумане. З першого погляду й не скажеш, що у цієї підтягнутої енергійної людини позаду півстоліття на-

пруженої творчої праці. А в руках ось – зовсім свіжий томик новоопрацьованого видання “З піснею через світ” О. Кошиця: іще один подарунок для добра і процвітання рідної культури. Подарунок, за яким десятиліття часом нелегкої, але самовідданої і всепоглинаючої праці. А попереду – дальші плани. На роки й роки. І, дай Боже, – і Вам, Михайле Івановичу, і нам – бачити їх здійсненими! А Вас – здоровим і щасливим! Ще роки й роки!..

Українське об'єднання		поштового зв'язку	
УРЯДОВА		ТЕЛЕГРАМА	
Прийм.: го	9/4	хв.	557
Бланк №	081	№ зв'язку	
ТЕЛЕГРАММА		Печатка:	
КИВ 220/9408 60 9/4 1549=			
ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ, ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕЛЕГРАФОМ М КИЇВ 34 ВУЛ ПУШКІНСЬКА 10 КВ З ГОЛОВАЩЕНКУ М І=			
ШАНОВНИЙ МИХАЙЛО ІВАНОВИЧУ			
ЩИРО ВІТАЮ ВАС З ПРИЗНАЧЕННЯМ ВАМ ДОВІЧНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СТИПЕНДІЇ			
ЯК ВИДАТНОМУ ДІЯЧЕВІ КУЛЬТУРИ. ЦЕ Є СВІДЧЕННЯМ ВИСОКОЇ ОЦІНКИ			
ВАШОЇ БАГАТОРІЧНОЇ ПЛІДНОЇ ПРАЦІ ТА ВАГОМОГО ВНЕСКУ У РОЗВИТОК			
УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА. БАЖАЮ МІЦНОГО ЗДОРОВ'Я, ДОБРА І ЩАСТЯ			
НА ДОВГІ РОКИ=ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ Л. КУЧМА-			
НАШ СВ ОБЗ ПЕРЕДАЛА МУКОВІНА 1554 НННН 1557 09.04 00В1			

З добірки поезій про золотoverхий Київ – столицю соборної України

КИЇВ

Незборний, на горах суворих
Твердинею віри стоїть,
Під стягом Софії на порох
Розбивши навали століть.

Мов райдуга – даль неозора:
Довкола на тисячу верст
Могута дзвінка Святогора
Несе Володимирів хрест...

І гнівний від крові ординців,
Від сяйва снаги золотий,
Він кличе на прою піхотинців,
Зове гармашів до мети;

Він чорними ранами Лаври,
Де зяє поганьблений храм,
Гримить у козацькі литаври,
Когорти збирає до брам.

О городе, красно похмурий!
Я вірю в омріяну мить.
Я чую, як прапор Петлюри
В серцях легіонів шумить.

Я бачу, як темрява тане
Над щастям повернень і стріч,
Як вулиць вітальні каштани
Палають мільйонами свіч.

І правого змагу держава –
Відроджена – владно встає;
І прадідна, київська слава
Буття окриляє моє.

*Яр Славутич **

* Продовження добірки див. стор. 60, 70, 92, 110, 131, 143.